

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ПОЛЬСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ 70–90-х РОКІВ ХІХ ст.*

У 70–90-х роках ХІХ ст. польська література збагатилася новими перекладами поезій Т. Шевченка. Їх здійснили Л. Совінський, О. Левицький, С. Грудзінський, С. Жеромський, В. Фельдман, А.К. Блаховський, Ф. Равіта-Гавронський, Е. Ожешко, М. Грушецька, З. Людомір, І. Франко та В. Шумський. Не всі з названих перекладачів зареєстровані в бібліографічних покажчиках. Не виявлено й художніх якостей перекладу Шевченкових поезій. Низку думок викликають і опубліковані останнім часом матеріали про С. Жеромського та Е. Ожешко як перекладачів Шевченка**. Можна нагадати також, що шевченкознавці не помітили першої статті А.К. Блаховського про Шевченка, опублікованої разом із перекладами його віршів у п'яти номерах газети «Kurjer Lwowski» за 1887 р. Отже, проблема «Шевченко в польських перекладах 70–90-х роках ХІХ ст.» ще не повністю досліджена. Ми розглянемо її у нашій статті.

Уже на початку 60-х років ХІХ ст. польських поетів неабияк зацікавила творчість Т. Шевченка. Крім перекладів поезій Шевченка «Чого ти ходиш на могилу?», «Нащо мені женитися?», «Ой на горі роман цвіте» та поеми «Гайдамаки» (разом з уривками окремих віршів), опублікованих Л. Совінським у Вільнюсі***, вийшли дві окремі збірки Шевченкових творів у польському перекладі А. Гожалчинського**** і В. Сирокомлі*****. В обох збірках міститься понад сорок творів Шевченка, його поем і ліричних поезій.

Протягом 1866–1868 рр. твори Шевченка популяризують у Галичині в нових польських перекладах П. Свенціцький на сторінках львівської преси***** і Ф. Станкевич у рукописній формі. Дальший етап у поширенні поезії Кобзаря знову розпочав Л. Совінський 1870 року.

Леонард Совінський (1831–1887), син шляхтича з Поділля і селянки-кріпачки, посів визначне місце в польській літературі. За словами І. Франка, це «гарячий демократ — ні, людовець, сказали б по-теперішньому — він не вагався в своїх віршах не раз висловлювати думки, що вибігали далеко поза обсяг того, що було прийняте і приличне в салонах не тільки шляхти, але й ліберальної та поступової буржуазії... Своім різким мужеським характером, що бажає діла, характеру і сили, що вміє гаряче любити і гаряче ненавидіти, Совінський являється безпосереднім наслідником музи Гоцинського»*****.

Совінський, як і Гоцинський, цікавився життям українського народу, зображуючи його з демократичних позицій у своїх творах. Неодноразово привертала увагу Совінського і культура України, її фольклор та література. З-під його пера вийшов блис-

* Подаємо за: Пачовський Т. Тарас Шевченко в польських перекладах 70–90-х РОКІВ ХІХ ст. // Збірник праць ХІІ наукової шевченківської конференції. — К., 1964.

** Żeromski S. Dzienniki I. — Warszawa, 1953. — S. 96–97; Orzeszkowa E. Pisma krytyczno-literackie. — Wrocław-Kraków, 1959. — S. 278–281.

*** Поп.: «Kurjer Wileński», 1860. — № 41, 61, 67, «Taras Szewczenko. Studium Ł. Sowińskiego z dołączeniem przekładu «Haidamaków». — Wilno, 1861.

**** Gorzałczyńskiego A.J. Przekłady pisarzy małorosyjskich. T. 1, Taras Szewczenko. — Kijów, 1862.

***** Kobzarz Tarasa Szewczenki. Z małorosyjskiego spolszczył Wł. Syrokomla. — Wilno, 1863.

***** Поп.: Пачовський Т.І. Павлин Свенціцький — популяризатор творчості Шевченка // Збірник праць одинадцятої наукової шевченківської конференції. — К., 1963. — С. 89–95.

***** Франко І. Твори в двадцяти томах. Т. ХVІІІ. — К.: Держлітвидав України, 1955. — С. 207.

кучий переклад «Думи про Марусю Богуславку». З особливим захопленням вивчав він і популяризував твори Шевченка серед польського суспільства у власних перекладах. Совінський підходив до перекладу Шевченка з усією відповідальністю, відчував ті труднощі, що їх зумовлювала передусім форма Шевченкової поезії. Щодо цього він ще 1861 р. у передмові до перекладу «Гайдамаків» писав: «Ритмічність Шевченкової вірша пливе нерегулярними відступами. Хоч арифметичний розмір завжди зберігається, проте послідовність наголошених і ненаголошених складів залежить виключно від настрою, нагадуючи спів-декламації народних кобзарів, що виступають в українських містечках на ярмарках. Щодо рими, то на кожних чотири вірші тільки два мають однакове (кінцеве) звучання. Коли б ми передали «Гайдамаків» формою, характерною для польської поезії, тоді б уся оригінальність поетичної форми затерлася. Єдиний спосіб вийти з цих труднощів — найточніше зберегти форму оригіналу з усіма відтінками почуттів»^{*}. Цим методом керувався Совінський і пізніше.

Совінський, ще за життя Шевченка, переклав із «Кобзаря» кілька ліричних віршів польською мовою. Незабаром прийшла черга поеми «Гайдамаки». Це було в 1860 і 1861 рр. Не менш плодотворою була перекладацька діяльність Совінського і в наступних десятиліттях. Беручи до уваги тему статті, спинимось тільки на перекладах цього періоду, опублікованих у Львові та Варшаві.

У львівському видавництві «Mrówka», що відіграло важливу роль у популяризації творів Шевченка, 1870 р. вийшла окремою книжечкою поема «Наймичка» в польському перекладі Л. Совінського^{**}. Протягом першої половини 80-х років Совінський переклав ще такі поезії Шевченка:

1. «Зоре моя вечірняя» («Ach, ty zorzo moja śliczna», газета «Kurjer Warszawski», 1881, № 1);
2. «Нащо мені чорні брови» («Na co mi te krucze brewki», «Kurjer Warszawski», 1882, № 181);
3. «Подражаніє Едуарду Сові» — «Посаджу коло хатини...» («Na temat ludowy» — «Ej posadzę ja przy chatce...», «Kurjer Warszawski», 1883, № 218);
4. «Зацвіла в долині» («Zakwitła w dolinie», «Tygodnik Powszechny», Warszawa, 1885, № 27);
5. «Тече вода з-під явора» («Płynie woda spod jawora», «Kurier Warszawski», 1885, № 139).

Совінський добре володів польською і українською мовами, що разом із поетичним обдаруванням забезпечувало йому успіхи як перекладачеві творів Шевченка. На підтвердження цієї думки наводимо початок вірша «Нащо мені чорні брови» в оригіналі й перекладі.

У Шевченка:

Нащо мені чорні брови,
Нащо карі очі,
Нащо літа молодії,
Веселі, дівочі?
Літа мої молодії
Марно пропадають,

У Совінського:

Na co mi te krucze brewki?
Na co czarne oczy?
Na co młody wiek dziewiczy —
Wesoły, uroczy...
Lata moje najpiękniejsze
Płynąż bo na morze;

^{*} Sowiński L. T. Szewczenko. — Wilno, 1861. — S. LVII–LVIII. Українською мовою перекладаємо також цитати з інших польських праць.

^{**} Sowiński Leonard. Najemnica. Z ukraińskiego Tarasa Szewczenki przekład. — Lwów, 1870. — S. 40.

Очі плачуть, чорні брови
 Од вітру линияють.
 Серце в'яне, нудить світом,
 Як пташка без волі.
 Нащо ж мені краса моя,
 Коли нема долі?

Oczy płaczą, a od wichru
 Brwi płowieją czarne.
 Serce więdnie, nudzi światem,
 Jak ptaszę w niewoli...
 Na co mi uroda moja
 Kiedy nie ma doli?

Як показує зіставлення текстів, перекладач повністю зберіг зміст оригіналу, окремі образи, образну палітру, а також тропи (епітети й порівняння), перехресне римування і розмір вірша. Відхилення від українського твору майже непомітні. Наприклад, щоб уникнути повторення в наступному рядку прикметника «czarne», якому відповідає в оригіналі «карі», у першому віршованому рядку Совінський слово «чорні» передає «krucze». Слід додати, що «карий» («kary») має вужче значення в польській мові, ніж в українській, тобто означає тільки «вороний». Загалом переклад вірша «Нащо мені чорні брови» вірний.

Іноколи трапляються у Совінського і менш точні переклади. Для прикладу можна назвати вірш «Зоре моя вечірняя». Його початкова частина не відтворює усіх деталей оригіналу. Зіставляємо обидва тексти:

Шевченко:
 Зоре моя вечірняя,
 Зійди над горою,
 Поговоримо тихесенько
 В неволі з тобою.
 Розкажи, як за горою
 Сонечко сідає,
 Як у Дніпра веселочка
 Воду позичає.
 Як широка сокорина
 Віти розпустила...
 А над самою водою
 Верба похилилась.

Совінський:
 Ach, ty zorzo moja śliczna
 Na wieczornym niebie!
 Wiele chciałbym dowiedzieć się
 W niewoli od ciebie...
 Ach! Opowiedz, jak za górą
 Słonko tam zachodzi,
 Jak tam w Dnieprze jaskółeczka
 Dziobek zwilża w wodzie.
 Jak czeremcha rozsochata
 W kwiat się ustroiła,
 A nad wodą wierzba smutna
 Czoło pochyliła...

У перекладі Совінського немає простої, водночас художньої Шевченкової розповіді. Автор іноді дещо спрощує (наприклад, не висловлюється бажання, щоб вечірня зоря «зійшла над горою»), інше змінює (замість веселки, що у Дніпра «воду позичає», вводить ластівку, яка в Дніпрі «змочує дзьоба у воді»).

З епічних творів Шевченка Совінський підібрав для перекладу поему «Наймичка». У передмові до неї сказано: «Я намагався зробити мій переклад за можливості дослівним. Наслідував також ритміку першотвору, химерну і найчастіше ірраціональну, але сповнену оригінальності й краси». Такий метод художнього перекладу дав позитивний результат. Ось як звучить порівняно з оригіналом (I) уривок із перекладу (II):

I

Був собі дід та баба.
 З давнього давна, у гаї за ставом.

Удвох собі на хуторі жили,
 Як діточок двоє, —
 Усюди обое.
 Ще змалечку удвох ягнята пасли,
 А потім побралися,
 Худоби діждалися, —
 Придбали хутір, став і млин,
 Садок у гаї розвели
 І пасіку чималу, —
 Всього надбали.
 Та діточок у їх бігма,
 А смерть з косою за плечима.

II

Był sobie dziad i baba.
 Od dawien-dawna w gaju ponad stawem,
 Ustronnie w futorku mieszkali,
 Jak dziątek dwoje, —
 Wszędzie oboje.
 W dzieciństwie razem jagnięta pasali,
 A potem pobrali się,
 Dobytku doczekali się.
 Kupili futor, staw i młyn,
 Ogródek w gaju założyli,
 Pasiekę sporą zgromadzili, —
 Wszystkiego mieli w bród.
 Lecz bóg nie obdarzył dziatkami,
 A tutaj śmierć za plecami.

Оригіналові відповідає в перекладі усе: і образи, і художні прийоми, і ритміка. Коли читаєш переклад поеми, впадає у вічі ще одне. Совінський в окремих випадках зберігав українську лексику: наприклад, вжиті Шевченком слова «молодиця», «ой тумане, тумане», «лихо» переніс у переклад («mołodyca», «tumanie, tumanie», «lich»), хоча польська мова не знає таких слів. Тобто він свідомо вводить українізми. Це необхідно, за його словами, «для вірнішої передачі рис першотвору». Такого методу дотримувався і сучасник Совінського невтомний популяризатор Шевченка П. Свенціцький, який, використавши у перекладі поеми «Кавказ» вираз «воля» («Nie umiera woła»), додав таку примітку: «Це слово не має відповідного виразу в польській мові, означає більш ніж «wolność, swoboda»*.

Польська критика позитивно відгукнулася на переклад «Наймички», здійснений Л. Совінським. У бібліографічній хроніці краківського журналу «Przegląd Polski» за 1870 р. (IV, с. 599) читаємо, що це кращий переклад творів Шевченка. «Наймичка», як зазначено далі, не втратила в польському перекладі нічого щодо точності й внутріш-

* «Dziennik Literacki». — Львів, 1866. — S. 276.

ньої стислості. Високі художні якості перекладу підтверджує і та обставина, що його неодноразово передруковували протягом XIX і XX ст. Варто нагадати, що перший передрук окремих частин під назвою «Бездітні» («Bezdzietni»), якого не помітили бібліографи, міститься в журналі «Dzwonek» за 1870 р. (Львів, № 12, с. 184, № 13, с. 200–201).

Ті принципи художнього перекладу, якими користувався Совінський (докладне засвоєння мови оригіналу та вірна передача його змісту і форми), дали належні результати: його переклади відповідають оригіналові й добре сприймаються читачем. Л. Совінський як перекладач творів Шевченка має значення і в наш час.

Уже в другій половині XIX ст. популяризували твори Шевченка серед поляків й українські літератори. Відомо, наприклад, що Іван Франко у великій статті «Тарас Шевченко», надрукованій 1893 р. у шести номерах газети «Kurjer Lwowski» (№ 62–68), детально охарактеризував життя і творчість українського поета. Перекладали українські письменники і поезію Шевченка. Першим із них став Остап Левицький (1839–1903). На сторінках календаря «Lwowianin» в 1870 р. були опубліковані поезії Шевченка «Сестрі» та «Минули літа молодії» (цей вірш був уже відомий польському читачеві з перекладу А. Гожалчинського) в польському перекладі Левицького. Шкода, що відсутність календаря «Lwowianin» у львівських бібліотеках не дає можливості проаналізувати художні риси перекладів Левицького.

До списку перекладів Шевченкових поезій польською мовою помилково внесено вірш Олексія Гайдецького «Ot tam mię pochowajcie», цитований ним у статті про Тараса Шевченка^{*}. Немає підстав називати цей вірш перекладом початкової частини «Заповіту». Щоб не бути голослівними, пошлемося на вірш Гайдецького:

Ot tam mię pochowajcie,
 Gdzie stepem zaległa
 Ukraina miła
 Wysoko nad brzegiem,
 Gdzie Dniepr tęskno szumi...
 Mogiły na stepie
 Zaległy szeregiem.

Гайдецький, як видно з наведеного тексту, не цілком вірно передав зміст оригіналу, по-своєму змалювавши окремі образи, що дає підставу вважати його вірш переспівом.

Помітне місце серед перекладачів Шевченка 70-х років займає відомий польський письменник Станіслав Грудзінський (1851–1884), який упродовж тривалого часу жив в Україні, де написав збірку оповідань із життя селян під назвою «Powieści ukraińskie» (Варшава, 1897). Із Шевченка переклав він вірш «Думи мої, думи мої» («Dumy moje, dumy moje»), баладу «Тополя» («Topola») та початок вірша «Нащо мені чорні брови» («Na co mnie te czarne brewki»). Переклади перших двох творів містилися у збірці Грудзінського «Poezje», виданій у Кракові 1873 р. (с. 53–63 і 97–104), вірш «Нащо мені чорні брови» вдалося знайти в оповіданні «Zakłete jezioro» («Powieści ukraińskie», 1879, с. 170). Грудзінський першим познайомив польського читача з повним перекладом поезії Шевченка «Думи мої, думи мої». Совінський і Сирокомля раніше перекладали тільки уривки цього вірша. Переклади С. Грудзінського вірні щодо оригіналу й поетики. Ось як переклав він початок і кінцеву частину вірша «Думи мої, думи мої»:

^{*} Hajdecki A. Taras Szewczenko, «Strzecha». — Lwów, 1872. — № 7–8. — S. 318–320.

Dumy moje, dumy moje,
 Oj! źle mi jest z wami!
 Po co stać wam na pepierze
 Smutnymi rzędami?
 Czemu wiatr was po szerokim
 Stepie nie rozmiecie?
 A zła doła nie zagubi,
 Jak swe własne dziecię?

 W Ukrainę lećcie, dziatki,
 W naszą Ukrainę
 Ubogiemі sierotami.
 A ja tu już zginę!
 Tam znajdziecie szczere serce
 I słowo łaskawe,
 Tam znajdziecie szczerą prawdę
 A może i sławę...

Щоправда, у деяких рядках він пропустив тропи Шевченка, в інших додав свої художні прийоми. Однак від цього зміст вірша не змінився. Форма не викликає зауважень, відповідає оригіналові. Загалом переклад вдалий.

С. Грудзінський домігся успіхів і в перекладі балади Шевченка «Тополя». Порівняймо уривок із цієї балади з його перекладом:

У Шевченка:

По діброві вітер віє,
 Гуляє по полю,
 Край дороги гне тополю
 До самого долу.
 Стан високий, лист широкий
 Марне зеленіє;
 Кругом поле, як те море
 Широке, синіє.

У Грудзінського:

Wieje wiatr pomiędzy drzewy
 Między zielonemi,
 Koło drogi gnie topole
 Aż do samej ziemi.
 Stan wysoki, liść szeroki —
 Po cóż zielenieją?
 Wkoło pola, jakby morze,
 Szeroko sinieją.

Цінним також є перекладений Грудзінським уривок із вірша Шевченка «Нащо мені чорні брови». Текст цього вірша польський письменник використав творчо. Саме в його оповіданні «Zakłete jezioro» сирота Галя, розказуючи про важкі умови свого життя, співає пісню на слова Шевченка «Нащо мені чорні брови». Грудзінський наводить початок цього вірша в оригіналі, внизу (в примітках) дає його в перекладі польською мовою. З уваги на те, що це невідомий бібліографам переклад, наводимо його повністю:

Na co mnie te czarne brewki,
 Na co młode lata...
 I dziewicze wszystkie śpiewki
 I kosa bogata...
 Lata moje zginą marne

I krasa się zetrze...
 Oczy płaczą — brewki czarne
 Płowięją na wietrze...
 Serce wędnie, jak zboląła
 Ptaszyna w niewoli.
 Na cóż mi ta krasa cała,
 Kiedy niema doli.

У перекладі незначні відступи від оригіналу. Грудзінський змінив дещо тільки на початку, основний зміст залишився той самий. Форму Шевченкового вірша передав добре, переплітаючи 8-складовий вірш 6-складовим із використанням перехресних рим. Грудзінський підійшов ближче до творів Шевченка, ніж Сирокомля, який у 1863 р. переклав цей вірш польською мовою.

Переклади Ст. Грудзінського близькі до оригіналу, вони мають належний художній рівень. Шкода, що перекладач не охопив більше творів Шевченка, зокрема тих, що їх не знав польський читач рідною мовою.

Цінним причинком для висвітлення популярності Шевченка в Польщі є переклад вірша «Думи мої, думи мої», виконаний відомим польським письменником Ст. Жеромським. Текст цього перекладу опубліковано недавно, тому можна вважати його маловідомим.

Уже з юнацьких років Жеромський цікавився поезіями Т. Шевченка. Будучи учнем VI класу гімназії, у своєму «Щоденнику» під датою 9.X.1882 р. він писав: «Я хотів би перекласти думку Шевченка, українського поета, деякі з них чудові»^{*}. Для прикладу наводимо латинкою перші строфи вірша «Думи мої, думи мої». Згодом, 11.XI.1882 р., у «Щоденнику» Жеромський записав так: «Ввечері перекладав я думку Т. Шевченка і переклав непогано (на мій погляд)»^{**}. Далі подано переклад уривків вірша «Думи мої, думи мої» (вв. 1–8, 17–24):

Dumki moje, dumki moje,
 Smutny los mój z wami...
 Czemu mknicie po papierze
 Równymi rzędami?
 Czemu wicher was nie rozwiął
 Po stepie w pierzynie?
 Czemu boleść nie zabrała
 Jak własną dziecinę?
 Jedne może oczy, jedno
 Znajdą oczy czarne,
 Co opłaczą dumki biedne —
 Jać więcej nie pragnę.
 Z czarnych ocząt łez mi dwoje —
 Jam pan nad panami...
 Dumki moje, dumki moje —
 Smutny los mi z wami...

* Żeromski S. Dzienniki I. — S. 77.

** Там само. — С. 96.

Як бачимо, Жеромський добре перекладає, наприклад, вираз «Лихо мені з вами» замінив реченням «Smutny los mi z wami». Схвалення заслуговує також форма перекладу, яка відповідає ритмічному розмірові та системі римування оригіналу. Однак трапляється в перекладі й таке, що віддаляє його від оригінального тексту, наприклад, зворот «Сумними рядами» Жеромський передав нерівноцінним виразом «Równymi rzędami». Епітет «gównymi» не відповідає «сумними», навіть певною мірою протилежний йому за значенням. Дещо спрощено і дві наступні строфи. Хоча переклад Жеромського, виконаний ним як учнем, не у всіх відношеннях адекватний, проте має свої достоїнства: поетичність і майстерну будову вірша. Попри те, що до Жеромського вірш Шевченка «Думи мої, думи мої» переклали Л. Совінський, В. Сирокомля і Ст. Грудзінський, його переклад є творчим досягненням.

Переклади Вільгельма Фельдмана (1868–1919), який увійшов в історію польської літератури не лише як письменник, а й критик, вперше (в 1883 р.) познайомили польського читача із поезіями Шевченка «Не для людей, тієї слави» («Nie dla ludzi, nie dla sławy») і «Ой гляну я подивлюся» («Patrzę ja na step niezmierny»)*. Фельдман намагався точно відтворити оригінальний текст. Для прикладу зіставимо уривки з вірша «Ой гляну я подивлюся» з їх перекладом:

Шевченко:

Пішов би я в Україну,
Пішов би додому,
Там би мене привітали,
Зраділи б старому.
.....
Як же його у неволі
Жити без надії?
Навчіть мене, люди добрі,
А то одурію.

Фельдман:

W Ukrainę szedłbym świętą,
Gdzie mnie myśl prowadzi...
Tam by może mię przyjęto,
Byliby mi radzi...
.....
Jak w niewoli mam żyć trudzie
Gdy nikną nadzieje?
Powiedźcie mi, dobrzy ludzie,
Ach bo oszaleję.

Не так вийшло з віршем «Не для людей, тієї слави». Ось початок вірша в оригіналі (I) та перекладі Фельдмана (II):

I

Не для людей, тієї слави,
Мережані та кучеряві
Оці вірші віршую я,
Для себе, братія моя!
Мені легшає у неволі,
Як я їх складаю.
З-за Дніпра мов далекого
Слова прилітають.

* «Wydawnictwo na cele dobroczynne samborskie», r. IX, Przemyśl, 1885–1886. — S. 172–173.

II

Nie dla ludzi, nie dla sławy,
Nie dla lekkiej, częściej zabawy
Dusza moja lutnię stroi...
To dla siebie, bracia moi!
Milej płyną mi godziny,
Znośniejsze me męki,
Gdy zza Dniepru, z Ukrainy
Przylatują dźwięki.

У наведеній та дальшій частинах Фельдман дещо пропустив, інше змінив, у результаті чого вийшов у нього вільний переклад, близький до переспіву.

Над перекладами творів Шевченка В. Фельдман працював юнаком, чим можна виправдати окремі недоробки. Із його перекладів надруковано тільки два, інші (усього десять) залишилися в рукопису. Якщо тексти перекладів Фельдмана зберігаються в рукописній формі, про що писали шевченкознавці 1936 р.^{*}, бажано було б їх опублікувати.

Поетичне слово Шевченка популяризував у 80-х рр. ХІХ ст. й Антін Блаховський. У п'яти номерах газети «Kurjer Lwowski» за травень 1887 р. (№ 142–146) він опублікував розвідку «Taras Szewczenko jako poeta, obywatel i nauczyciel ludu ruskiego», в якій переклав поезії «За байраком байрак» («*Za parowem parów*»), «Мені однаково» («*Obojętnie mi...*») і «Сестрі» («*Mijając ubogie sioła*»), а також уривки з творів «Гайдамаки», «І золотої, й дорогої», «Ми восени такі похожі» та «Неофіти». Цими ж перекладами користувався Блаховський у своїй доповіді про Шевченка, яку прочитав 1891 р. у м. Станіславі. Тези доповіді разом із перекладами надруковано у газеті «Kurjer Stanisławowski» під назвою «*Kilka poetycznych utworów Tarasa Szewczenki*» (Z odczytu wygłoszonego w «*Gwiazdzie*» przez A. Konst. Włachowskiego, 1891, № 251). Немає сумніву, що в розвідці Блаховського ширше охарактеризовано життя і творчість Шевченка, ніж у тезах доповіді. Переклади поезій в обох публікаціях відрізняються несуттєво, незначні зміни трапляються у правописі. Бібліографи зареєстрували переклади Блаховського тільки за статтею «Кілька поетичних творів Тараса Шевченка», що дає невірну інформацію про час їх виникнення. Блаховський, як уже зазначалося, переклав та опублікував поезії Шевченка 1887 р. У 1891 р. їх тільки вдруге надруковано. Таким чином, під час розгляду перекладів Блаховського необхідно передусім орієнтуватися на його розвідку про Тараса Шевченка з 1887 р.

Автор розвідки, характеризуючи життєвий і творчий шлях Кобзаря, наводив кращі його поезії у своєму перекладі, причому давав їм захоплюючі оцінки. Ось що писав він про поезію «Сестрі»: «Цей твір в українській мові є справжнім поетичним шедевром. Навряд чи яка література має подібний вірш, щоб міг зрівнятися щодо будови і свободи фантазії з цією величною поезією. У ній і правдива школа життя, і повчання для народу. У ній криється глибока думка. Вірний син батьківщини мріє навіть уві сні про свою хатину, вона для нього — рай, тому що він любить її; домашнє вогнище — світило, біля якого взаємна любов зосереджує членів сім'ї, серед яких панує жінка моральної чистоти. Так пливе судно життя. Проте поет бачить осереддя хати «не веселе», він бажав створити в них «здорове, веселе життя», підняти з горя та поставити на вершині

* Шевченко Т. Твори. Т. ХІV. — Варшава, 1936. — С. 357.

моральності, бо тільки таким чином може рятувати батьківщину, вирвати з глибини неволі та безпорядку — хоч би навіть власною посвятою (однак його сім'я тільки після скасування кріпацтва стала вільною, коли Шевченко спочивав у могилі)»*.

Справедливо твердив Блаховський, що вірші Шевченка викликають найбільше враження тоді, коли читаємо їх в оригіналі. У статті, надрукованій у польській газеті, для масового читача, який не знав української мови, йому довелося цитувати їх у польському перекладі.

Поезії Шевченка перекладав Блаховський із різним успіхом. Він намагався докладно відтворити український текст. У цьому, наприклад, переконує нас вірш «Сестрі», з якого наводимо уривок:

У Шевченка:

Дивлюсь, у темному садочку,
Під вишнею у холодочку,

Моя єдина сестра!
Многострадалица святая!

Неначе в раї, спочиває
Та з-за широкого Дніпра
Мене, небога, виглядає.

У Блаховського:

Patrzę, w ciemnym sadeczku,
Tam, pod wiszeńka —
— w chłodeczku,

Moja jedyna siostrzyczka,
O czystych wdziękach, jak
święta

Zda mi sie, w raj u króluje,
Iż z Dniepru szerokiego
Mnie sierota wypatruje!

Вправно переклав Блаховський і вірш «За байраком байрак», хоч замінив у ньому чоловічі рими на жіночі. Приклад:

Za parowem parów,
A tam step, mogiły, —
A z mogiły kozak
Wstaje siwy, chyły,
Wstaje sam po nocy,
Wiatr mu włos rozwiewa,
I jak upiór błądzi,
Smutno, smutno śpiewa.

Але глибоко патріотичної поезії «Мені однаково...» Блаховський не зміг передати польською мовою. У його перекладі окремі уривки звучать так:

Czy żyć będę w Ukrainie,
Czy i słuch o mnie zginie,
Czy zapomnią mnie w ojczyźnie
Obojętnie mi!

.....
Lecz mi to nie obojętnie,
Gdy Ukrainę wróg podły
Dławi we śnie, wśród pożogi —

* «Kurjer Lwowski», 1887. — № 146. — S. 3.

O to mi nie obojętnie!..
O to mi nie obojętnie!..

Перекладач відійшов від оригіналу, змінивши його деталі, внаслідок чого дав переспів невисокої якості.

Уривки із творів Шевченка, що служать у розвідці ілюстративним матеріалом для з'ясування фактів із його біографії («І золотої, й дорогої», «Гайдамаки») та творчості («Ми восени такі похожі», «Неофіти»), Блаховський переклав здебільшого вірно.

Заслуга Антона Блаховського в тому, що він викликав серед своїх співвітчизників любов до Шевченка та його творчості і вперше познайомив їх із багатьма Шевченковими поезіями у перекладі польською мовою.

У 1887 р. польський письменник, автор низки праць з історії України Францішек Равіта-Гавронський (1846–1930) у своїй статті «Kobiety w poezji T. Szewczenki»^{*} під час аналізу жіночих образів Шевченкових балад і поем, які він дуже високо оцінив, цитував уривки з цих творів у польських перекладах В. Сирокомлі та Л. Совінського. Характеризуючи образ героїні за поемою «Відьма», яка не була перекладена польською мовою, подав кілька уривків у власному перекладі. Вони охоплюють такі рядки Шевченкової поеми: 53–58, 65–66, 264–274, 405–408 і 465–469. Крім того, Гавронський навів у своєму перекладі фрагмент із вірша «Іржавець» (рядки 41–45).

Ось один із уривків та оригінал:

У Шевченка:	У Гавронського:
А він уже ледве дише.	A on ledwie, ledwie dysze:
Я до його: — Тату!	Ja do niego: Tatu!
Мій таточку! Це я прийшла —	Mój tateczku! To ja przyszłam!
За руки хватаю.	Chwytam go za ręce...
— Це я, — кажу. А він мені	To ja, mówię: A on na to
Шепче: — Я прощаю.	Szepcze: «Ja przebaczam,
Я прощаю. — Тільки й чула.	Ja przebaczam!» To-m sły-
	szła...
Здається, я впала.	Zda się, że upadłam**.

Гавронський, добре володіючи українською мовою, уміло відтворив текст оригіналу. Такими ж є й інші перекладені ним фрагменти твору Шевченка.

Переклади Ф. Равіта-Гавронського, про які немає згадки в бібліографічних покажчиках, — цінний причинок для вивчення творів Шевченка польською мовою.

Поезія Т. Шевченка знайшла відгук і в творчості видатної польської письменниці Е. Ожешко. 1887 р. вона побачила в постановці українського театру в Гродно п'єсу М. Кропивницького «Невольник», побудовану, як відомо, за поемою Т. Шевченка «Сліпий», і прорецензувала її. Характеризуючи в рецензії відношення драми «Невольник» до Шевченкової поеми, в польському перекладі Ожешко подала той уривок, що його вніс Кропивницький із твору Шевченка до своєї драми. Це та частина поеми, в якій у формі думи розповідається про Степана, коли він став козацьким отаманом

* Rawita Fr. «Kobiety w poezji T. Szewczenki» // «Życie». — Warszawa, 1887. — № 13. — S. 199–200; № 14. — S. 211–213; № 15. — S. 228–229; № 16. — S. 244–245; № 17. — S. 278–279.

** «Życie», 1887. — № 16. — S. 244.

і брав участь у походах проти турків. Щодо методу, яким керувалася Ожешко під час перекладу, вона писала: «Переклад роблю дослівний, із збереженням рими і ритму». Для підтвердження цього зіставляємо уривок з оригіналу і перекладу:

У Шевченка:

В Ожешко:

У неділю вранці-рано
Синє море грало;
Товариство кошового
На раді прохало:
«Благослови, отамане,
Чайки попускати
Та за Тендер погуляти,
Турка пошукати».
Чайки і байдаки спускали,
Гармати риштували,
З широкого гирла Дніпро-
вого випливали.
Серед ночі темної,
На морі синьому
За островом Тендром пото-
пали,
Пропадали...
Один потопає,
Другий виринає.

W niedzielę rankiem wczesnym,
Przy szumie morza sinego,
Towarzystwo na radzie
Prosiło koszowego:
«Pozwól mi, otamanie,
Czółna spuścić na wody,
Za Tenderem poigrać,
Z Turkiem pójść w zawody».
Czółna, łodzie spuszczałi,
Rażno z armat strzelali,
Z Dnieprowej gardzieli
szerokiej wypływali,
Wśród nocy ciemnej,
Na morzu silnym,
Za wyspą Tenderem tonęli,
przepadali,
Jedni znikają,
Dzudzy wypływają*.

Е. Ожешко, як видно із зіставлень текстів, пильно слідкує за оригіналом і намагається передати якнайточніше не тільки його зміст, а й форму, яка виявляє риси, характерні для віршової будови дум. Переклад Ожешко дуже близький до оригіналу; невідомо тільки чому в 13 і 24 рядках перекладу епітет «синій» у відношенні до «море» передано через «silny», можливо, тут помилково надруковано це слово замість «sinu». Слід додати, що переклад Ожешко залишається єдиною спробою перекладу поеми Т. Шевченка «Сліпий» польською мовою, щоправда, тільки в уривку.

Талановитим перекладачем Шевченка виявила себе і М. Грушецька, прізвище якої не згадується в працях ні українських, ні польських шевченкознавців. Два її переклади «Думи мої, думи мої, ви мої єдині» («Dumy moje, dumy moje, rosiechy jedyne») і «Було роблю що, чи гуляю» («Czy to w prasy, przy hulance»), що під назвою «Z Kobzarza Szewczenki» були опубліковані у львівському журналі «Echo muzyczne, teatralne i artystyczne» (1888, № 243, с. 242 та 1889, № 307, с. 385) і підписані ініціалами «М. J. G.», називають бібліографи, але прізвища не розкривають. Немає сумніву, що ініціалами «М. J. G.» підписалася М. J. Gruszecka. До такого висновку веде факт, що в літературному додатку до газети «Kurjer Lwowski» за 1892 р. (№ 8, с. 2 і № 12, с. 3) містяться також під назвою «Z Kobzarza Szewczenki» переклади віршів «Минають дні, минають ночі» («Mijają dnie, mijają noce») і «Заросли шляхи тернами» («Puściły się w Ukrainie ciernie na tej drodze»), підписані не ініціалами, а повним прізвищем «М. J. Gruszecka». Дивно, що переклади Грушецької, опубліковані в додатку до «Kurjer'a Lwowkiego», не привернули увагу дослідників.

* Orzeszkowa E. Pisma krytyczno-literackie. — Wrocław — Kraków, 1959. — S. 279.

Вірш «Думи мої, думи мої, ви мої єдині», що його обрала Грушецька першим для перекладу, типово шевченківський. Поет роздумує просто, емоційно й образно, в нього немає зайвого слова. Все, як у народній пісні. Чи потрапила Грушецька відтворити цей вірш у своєму перекладі? Коли порівняти обидва тексти, виходить, що ритміка і римування перекладу відповідає оригіналові, зміст його відтворено. Найбільш точно переклала Грушецька дві останні строфи, вдало передала шевченківські вислови: «Уже голі... Та на волі» і «Тихими речами» зворотами «Co bez roli... a na woli» й «Cichemi szeptami». Але перша частина перекладу не йде в парі з оригінальним текстом:

У Шевченка:

Думи мої, думи мої,
Ви мої єдині,
Не кидайте хоч ви мене
При лихій годині.
Прилітайте, сизокрилі
Мої голуб'ята,
Із-за Дніпра широкого
У степ погуляти
З киргизами убогими.

У Грушецької:

Dumy moje, dumy moje,
Pociechy jedyne!
Nie rzucajcie choć wy starca
W niedobrą godzinę.
A zza Dniepru szerokiego,
Na skrzydłach latajcie,
Z Kirgizami ubogiem
W stepie pohulajcie.

Невірно замінила Грушецька у третьому рядку слово «мене» на «starca» — Шевченкові було тоді (1847) тільки 33 роки. Речення «Na skrzydłach latajcie» не цілком передає 5 і 6 рядки оригіналу («Прилітайте, сизокрилі // Мої голуб'ята»). Як бачимо, у роботі Грушецької є недоробки.

Сучасний польський поет В. Слободнік краще переклав цю частину вірша:

Dumki moje, dumki moje,
Wy moje jedyne,
Wy mnie choć nie porzucacie
W czarną, złą godzinę.
Gołabki me siwoskrzydłe,
Lećcie, przybywajcie
Spoza Dniepru szerokiego,
Na stepie hulajcie*.

М. Грушецька, яка пробувала згодом сили і на полі оригінальної поезії («Тудzień», 1898, р. VI, с. 189), вдосконалювала свої перекладацькі здібності. Це засвідчують її пізніші переклади поезій Шевченка, зокрема вірша «Минають дні, минають ночі». Наводимо початок цього вірша в оригіналі (I) й перекладі Грушецької (II):

I

Минають дні, минають ночі,
Минає літо, шелестить
Пожовкле листя, гаснуть очі,

II

Mijają dnie, mijają noce,
Przemija lato; słyszę szum,
Pożółkłe liście... gasną oczy,

* «Наша культура», Літературно-науковий додаток газети «Наше слово». — Варшава, 1959. — № 2. — С. 4.

Заснули думи, серце спить. Доле, де ти! Доле, де ти? Нема ніякої; Коли доброї жаль, боже, То дай злої, злої!	Usypia serce pełne dum. Dolo, gdzie ty? Dolo, gdzie ty? Coś mię ominęła! Żałowałeś dobrej, boże, Daj, by zła spłynęła!..

Як видно із зіставлень, у перекладі точно відтворено зміст оригіналу. Поетеса добре передала віршовий розмір Шевченкової поезії, із жіночими і чоловічими римами, чого не вистачало у перекладі Свенціцького.

Зразково переклала Грушецька й вірші «Було роблю що, чи гуляю» та «Заросли шляхи тернами», які до сьогодні є єдиними перекладами цих віршів польською мовою.

В останньому десятиріччі XIX ст. з'явилися ще три переклади творів Шевченка польською мовою: «Іван Підкова», «І небо невмите, і заспані хвилі» та «Кавказ». Перший із них З. Людоміра, другий належить І. Франкові, «Кавказ» переклав Т. Шумський. Передруковували у цей час і раніше здійснені переклади Л. Совінського, А. Блаховського та М. Грушецької.

Публіцист Зигмунт Людомір (можливо, це псевдонім), характеризуючи в одній зі своїх статей на сторінках чернівецької «Gazet'и Polsk'oi» за 1890 р. (№ 84, с. 1 і № 85, с. 1–2) життя і творчість Т. Шевченка, використав вірш «Іван Підкова» у своєму перекладі польською мовою. Автор статті міг звернутися до перекладів А. Гожалчинського і В. Сирокомлі. Проте у статті він послався на власний переклад. Із метою виявлення художніх якостей перекладу проводимо зіставлення текстів:

У Шевченка:

У Людоміра:

Чорна хмара з-за Лиману Небо, сонце криє, Синє море звірюкою То стогне, то виє, Дніпра гирло затопило... — А нуте, хлоп'ята, На байдаки! Море грає — Ходім погуляти! —	Czarna chmara zza Limanu Niebo, słońce kryje, Sine morze jako potwór, To stęka, to wyje. Zatopiło Dniepru gardło. «Chłopcy, a nuże! Na bajdaki! Gra nam morze. Pohulajmy w burze!»
Висипали запорожці, Лиман човни вкрили. «Граї же море!» — заспівали. Запінились хвилі.	Wysypali zaporożcy, Liman czólny skryły, «Grajże morze!» zaśpiewali Fali się spieniły*.

Уже з цього порівняння можна зробити висновок, що перекладач пильно слідкує за оригіналом, доносить до читача його образи, але не проявляє творчої поетичної ініціативи. Інакше кажучи, Людомір калькує вірш Шевченка.

Неприємно вражають у процитованому польському тексті слова, вжиті з неграматичним закінченням («czólny» замість «czólna») та іншим значенням («skryły» у

* «Gazeta Polska», Czerniowce, 1890. — № 85. — S. 1.

польській мові відповідає українському виразу «заховали»). Можна припустити, що деякі звороти Людомір узяв із перекладу Гожалчинського.

Шевченко:

Море грає;
Веде куди знає.

Гожалчинський:

Gra nam morze.
I wie dzie swe dzieci.

Людомір:

Gra nam morze;
Wie, gdzie wieś swe dzieci.

Зі сказаного виходить, що Людомір не був спроможний творчо підходити до оригіналу, йому не вистачало поетичної майстерності. Мав рацію Іван Франко, коли писав, що за переклад поезії повинні братися «не холодні ковалі», а справжні поети, «золотарі з дуже делікатним струментом і дуже ніжною рукою»*. Тим-то і переклад Шевченкового вірша «Іван Підкова» вийшов у Людоміра не цілком вдалий.

У 1893 р. Іван Франко, як уже зазначалося, виступив зі статтею про Тараса Шевченка на сторінках газети «Kurjer Lwowski» і під час аналізу творчості українського поета процитував його вірш «І небо невмите, і заспані хвилі» та початок поезії «І знов мені не привезла» у власному перекладі польською мовою. Дослідники Шевченка і Франка пройшли повз цих перекладів. Порівняймо Франків переклад вірша «І небо невмите, і заспані хвилі» з оригіналом:

У Шевченка:

І небо невмите, і заспані хвилі;
І понад берегом геть-геть
Неначе п'яний очерет
Без вітру гнеться. Боже милий!
Чи довго буде ще мені

В оцій незамкнутій тюрмі
Понад оцим нікчемним морем
Нудити світом? Не говорить,
Мовчить і гнеться, мов жива,
В степу пожовкля трава;
Не хоче правдоньки сказати,
А більше ні в кого спитати.

У Франка:

I niebo nieumyte i fale zaspane,
I ponad brzegiem, póki oko sięga,
Szuwar bez wiatru gnie się jak pijany.
O boże miły, pókiż twa potęga
Trzymać mię będzie nad twem nędznem
Morzem,
W ten niezamkniętem, obrzydłym więzieniu,
Bym chodząc konał, nudził światem bożym
I kłął twojemu stworzeniu?
Milczy i gnie się ku ziemi, jak żywa
Zżółkła po stepie bezbrzeżnym pokrzywa.
Jak z jej szelestu prawdy się doczytać?
A więcej nie mam u kogo się pytać**.

* «Літературно-науковий вісник», 1906. Т. XXXV. — С. 508.

** «Kurjer Lwowski», 1893. — № 66. — С. 3.

Із зіставлень текстів виявляється, що в перекладі збережено не тільки образи й роздуми Шевченка, а й художні засоби його поезики, чудові тропи. Найбільш точним є початок. В окремих рядках дальшої частини перекладу Франко дещо переосмислив, передав своїм почерком, але ідейного змісту Шевченкового вірша не порушив. Щоправда, не всі зміни сприймаються однаково, наприклад, персоніфікацію Шевченка, що трава «не хоче правдоньки сказати», перекладено поетично («Jak z jej szelestu prawdy się doczytać»), однак щодо заміни Франком «трави» на «кропиву» можна сперечатися. Додані в перекладі окремі епітети, а також інші слова зумовлювала форма. Франко використав в основному 11-складовий вірш, характерний для польської класичної поезії, у Шевченка переважає 8-складовий (йдеться про поезію, яку аналізуємо). У Франка-перекладача помітна тенденція не відступати від норм польської ритміки. Цим пояснюється і заміна чоловічих рим жіночими, типовими для польського віршування. Отже, Франко творчо підійшов до оригіналу, внаслідок чого дав поетичний переклад. Приємне враження залишає у читача і фрагмент поезії «І знов мені не привезла» у Франковому перекладі, який точно відповідає оригіналові.

Коло польських перекладачів Шевченка закриває в XIX ст. письменник Теофіл Шумський, що жив деякий час в Україні, автор оповідань і віршів, які публікували переважно у львівській пресі. Під кінець життя зацікавив його Шевченко, з творів якого переклав 1899 р. польською мовою поему «Кавказ»*.

Добре розпочав Шумський свій переклад:

Za górami góry, chmurami owiane,
Zasiane niedolą, krwią ludzką polane,
Prometeusz tam od wieku
W orleju nosy biada.

З успіхом відтворив перекладач і частини сатиричного характеру, скеровані проти царизму, поміщиків і церковників.

У Шевченка:

У нас! Чого то ми не вмієм?

І зорі лічим, гречку сієм

Французів лаєм. Продаєм
Або у карти програєм
Людей...

.....
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу!
Та й лупите по закону:
Дочці на кожушок,
Байстрюкові на придане,
Жінці на патинки.

У Шумського:

U nas... czego to my nie
umiemy?

Gwiazdy liczym, hreczkę
siejemy.

Francuzów łajem; na sprzedaż
mamy

Ludzi, lub w karty ich
przegrywamy.

.....
Wy kochacie na swym bracie
Skórę, lecz nie duszę;
Wy po prawie obdzieracie:
Córce na futerko,
Bachorowi na przywianek,
Swej żonie na meszty,

* «Monitor». — Lwów, 1899. — № 5. — S. 5.

Собі ж на те, що не знають
Ні діти, ні жінка!

.....
Просвітились! Та ще й хочем
Других просвітити,
Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям!
Все покажем! Тільки дайте
Себе в руки взяти.

Sobie na to, o czym nie wie
Żona ani dzieci!

.....
My już światli, chcemy w końcu
Was wždy ślepe dzieci
Też wykopać w prawdy słońcu,
Pokazać, jak święci,
Nic nie skryjem, tylko dajcie
Ująć się nam w ręce.

I, нарешті, наведемо ще у зіставленні з оригіналом уривок зі звернення до Якова де Бальмена:

I

А поки що мої думи,
Моє люте горе
Сіятиму, — нехай ростуть
Та з вітром говорять.
Вітер тихий з України
Понесе з росою —
Мої думи аж до тебе!..
Zaniesie do ciebie.

II

Dumy moje, nie z radosną
Sieję ja was twarzą,
Nim co przyjdzie, niechaj rosną,
Niechaj z wiatrem gwarzą...
Wiater cichy z Ukrainy
Z rosą hen po niebie
Dumy smutne, mój jedyny,

Перекладач, як показують порівняння текстів, вірно відтворив не тільки образи і зміст оригіналу, а й поетику. Проте від буквалізму був далекий, у нього чимало творчого, наприклад, шевченківські рядки:

Нам тільки плакати, плакати, плакати;
А правда наша п'яна спить;
І вам слава, сині гори,
Кригою окуті;
Борітеся — поборете;
А поки що мої думи,
Моє люте горе
Сіятиму...

переклав так:

Nam jeno płaczu, płaczu, wnosić śpiew;
A prawda nasza ogłuszona śpi;
I wam chwała wniebostrzelne
Góry lodem ścięte;
Walczcie — z walk zwycięska dola;
Dumy moje nie z radosną
Sieję ja was twarzą,
Nim co przyjdzie.

Для відображення українського колориту в перекладі використано низку українізмів, наприклад, «wola», «piśmienni», «rodrużyli» та інші. Трапляються у Шумського й окремі недоробки, інколи зустрічаємо зайві або не цілком вдалі слова. Однак у перекладі перевага за позитивними якостями (адекватність і поетичність), його значення не применшили інші польські переклади «Кавказу», що їх склали П. Свенціцький*, Б. Жиранік**, Р. Гамчикевич*** і С. Струмф-Войткевич****.

Розглянуті переклади — цінне надбання польської перекладацької літератури. І сьогодні кращі їх зразки можна використовувати при публікації Шевченкових творів у перекладах польською мовою.

* «Dziennik Literacki». — Lwów, 1866. — № 18. — S. 276–277.

** Szewczenko T. Zbiorek wybranych poezji. — Warszawa, 1921. — S. 7–13.

*** «Nowy Głos Przemyski», Przemyśl, 1925. — № 36. — S. 2–3.

**** Szewczenko Taras. Utwory wybrane. — Warszawa, 1955. — S. 128–134.